

HUQUQNI QO‘LLASH AMALIYOTIDA QONUNLARNI SHARHLASHNING AHAMIYATI

Ulmasov Muhridin Bobir o‘g‘li

Qoraqalpog‘iston qishloq xo‘jaligi

va agrotexnologiyalar instituti

Yurisprudensiya yo‘nalishi 2-kurs talabasi

ulmasovmuhridin426@gmail.com

+998940000313

Annotatsiya

Mazkur maqolada huquqni qo‘llash amaliyotida qonunlarni sharhlashning nazariy-huquqiy ahamiyati tahlil qilinadi. Qonun me‘yorlarining mazmun-mohiyatini to‘g‘ri anglash va ularni amaliyotda bir xilda qo‘llash muammolari, sharhlashning turlari va usullari, shuningdek sharhlash jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar ko‘rib chiqiladi. Muallif tomonidan qonunlarni sharhlashning huquqiy davlat qurilishi, qonuniylik va adolat tamoyillarini ta‘minlashdagi o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: qonunlarni sharhlash, huquqni qo‘llash, huquqiy norma, grammatik sharhlash, tizimli sharhlash, teleologik sharhlash, qonuniylik, huquqiy bo‘shliq, sud amaliyoti.

Kirish

Huquqiy davlat qurish jarayonida qonunchilik tizimini takomillashtirish bilan bir qatorda, mavjud huquqiy normalarni to‘g‘ri, bir xilda va adolat tamoyillariga muvofiq qo‘llash masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Qonun ijodkorligi qanchalik

puxta tashkil etilmasin, har qanday normativ-huquqiy hujjat mavhum va umumlashtirilgan tarzda ifodalanadi, shu sababli uni aniq hayotiy vaziyatlarga tatbiq etishda muayyan qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ana shu o'rinda qonunlarni sharhlash instituti muhim rol o'ynaydi.

Qonunlarni sharhlash — bu huquqiy normaning haqiqiy mazmunini, qonun chiqaruvchining irodasini aniqlash, uni amaliyotda to'g'ri va bir xilda qo'llash imkonini beruvchi intellektual-yuridik faoliyat turidir. Sharhlashsiz huquqni qo'llash jarayoni mumkin emas, chunki har qanday huquq normasini amaliyotga tatbiq etishdan oldin uning mazmunini tushunish, unda ifodalangan qoidaning aniq vaziyatga tegishlilikini aniqlash zarur bo'ladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — huquqni qo'llash amaliyotida qonunlarni sharhlashning nazariy asoslarini, turlari va usullarini tahlil qilish, shuningdek ushbu institutning huquqiy tartibotni mustahkamlashdagi ahamiyatini ochib berishdan iborat.

1. Qonunlarni sharhlash tushunchasi va uning huquqiy tabiati

Yuridik adabiyotlarda “sharhlash” tushunchasiga turlicha yondashuvlar mavjud. Umumiy ma'noda, huquqiy normani sharhlash deganda, uning mazmunini, qonun chiqaruvchi tomonidan unga singdirilgan g'oya va maqsadni aniqlashga qaratilgan faoliyat tushuniladi. Sharhlash jarayonida huquq normasining lisoniy, mantiqiy, tarixiy va tizimli jihatlari e'tiborga olinadi.

Qonunlarni sharhlash ikki asosiy bosqichdan iborat bo'lishi mumkin: birinchisi — normaning mazmunini tushunish (ichki, intellektual jarayon), ikkinchisi — bu tushunchani boshqa shaxslarga izohlab berish (tashqi, izohlovchi faoliyat). Ko'pgina hollarda huquqni qo'llovchi amaliyotchi — sudya, prokuror, tergovchi yoki boshqa mansabdor shaxs — normani o'zi uchun tushunib olish bilan birga, uni qaror yoki boshqa hujjatda asoslab, boshqalarga ham tushuntirishi lozim bo'ladi.

Sharhlashning zarurligi bir qator obyektiv omillar bilan izohlanadi. Birinchidan, huquq normalari mavhum va umumiy xarakterga ega bo'lib, ular cheksiz sondagi

конкрет vaziyatlarni qamrab olishga mo'ljallangan. Ikkinchidan, tildagi so'z va iboralarning ko'p ma'noliligi normaning bir xilda tushunilishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Uchinchidan, ijtimoiy munosabatlar doimiy rivojlanib borishi natijasida qonun qabul qilingan davrdagi sharoit bilan uni qo'llash davridagi sharoit o'rtasida farq paydo bo'ladi. To'rtinchidan, qonun ijodkorligi texnikasidagi nuqsonlar, normalar o'rtasidagi ziddiyatlar yoki huquqiy bo'shliqlar ham sharhlashni taqozo etadi.

2. Qonunlarni sharhlash turlari va usullari

Yuridik fanda qonunlarni sharhlash bir necha mezonlar asosida turlarga bo'linadi. Sub'ektlariga ko'ra sharhlash rasmiy va norasmiy turlarga ajratiladi. Rasmiy sharhlash vakolatli davlat organlari (masalan, Konstitutsiyaviy sud, Oliy sud) tomonidan amalga oshirilib, yuridik ahamiyatga ega bo'ladi va normativ yoki kazual xarakterda bo'lishi mumkin. Normativ sharhlash umumiy xarakterga ega bo'lib, barcha o'xshash holatlarga tatbiq etiladi, kazual sharhlash esa muayyan ish yuzasidan beriladi va faqat shu ishga taalluqli bo'ladi.

Norasmiy sharhlash olimlar, huquqshunos amaliyotchilar, jamoat tashkilotlari tomonidan beriladigan va majburiy yuridik kuchga ega bo'lmagan, ammo huquqiy ongni shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan sharhlash turidir. Bunga doktrinal (ilmiy) sharhlash va kundalik (professional bo'lmagan) sharhlash kiradi.

Sharhlash usullariga (yoki uslublariga) kelsak, ular quyidagilardan iborat:

- Grammatik (lisoniy) sharhlash — normaning matnini til qoidalari, so'z va iboralarning leksik ma'nosi, sintaktik tuzilishi asosida tahlil qilish;
- Tizimli (sistemali) sharhlash — normani boshqa normalar bilan o'zaro bog'liqlikda, huquq tizimidagi o'rnini hisobga olgan holda tushunish;
- Tarixiy sharhlash — normaning qabul qilinish tarixi, ijtimoiy-siyosiy sharoiti va qonun loyihasi bo'yicha materiallarni o'rganish;
- Teleologik (maqsadga yo'naltirilgan) sharhlash — qonun chiqaruvchining norma orqali erishmoqchi bo'lgan maqsadini aniqlash;

— Mantiqiy sharhlash — mantiq qonun-qoidalaridan, xususan, analogiya, qarama-qarshi xulosa (argumentum a contrario) kabi usullardan foydalanish.

Amaliyotda, odatda, bitta usul bilan cheklanib qolinmaydi — huquqni qo‘llovchi normaning haqiqiy mazmunini to‘liq va aniq ochish uchun bir necha usullardan birgalikda foydalanadi.

3. Huquqni qo‘llash amaliyotida sharhlashning ahamiyati

Huquqni qo‘llash — bu vakolatli davlat organlari va mansabdor shaxslarning konkret huquqiy vaziyatlarni hal etish bo‘yicha faoliyati bo‘lib, u qonunning aniq va bir xilda qo‘llanilishini talab qiladi. Sharhlash mana shu talabni ta‘minlashning asosiy vositasidir.

Birinchidan, sharhlash qonuniylik tamoyilini ta‘minlashga xizmat qiladi. Normaning noto‘g‘ri tushunilishi yoki turlicha talqin qilinishi huquqni qo‘llash amaliyotida tafovutlarga, adolatsiz qarorlar qabul qilinishiga olib kelishi mumkin. To‘g‘ri sharhlash orqali barcha o‘xshash vaziyatlarga bir xil huquqiy baho berilishi, ya‘ni sud va boshqa amaliyotning yagonaligi ta‘minlanadi.

Ikkinchidan, sharhlash huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etish yoki ularning salbiy ta‘sirini kamaytirish imkonini beradi. Qonunchilikda barcha hayotiy vaziyatlarni oldindan bashorat qilib bo‘lmasligi sababli, amaliyotda ba‘zan normalar mavjud vaziyatga to‘g‘ridan-to‘g‘ri mos kelmasligi mumkin. Bunday hollarda tizimli va teleologik sharhlash usullari yordamida qonun chiqaruvchining asl irodasidan kelib chiqib, adolatli yechim topishga harakat qilinadi.

Uchinchidan, sharhlash sud va boshqa huquqni qo‘llovchi organlar qarorlarining asoslanganligi va e‘tiroz bildirib bo‘lmasligini ta‘minlaydi. Har qanday qaror faqat huquq normasiga tayanibgina emas, balki uning mazmunini chuqur va har tomonlama tahlil qilish asosida qabul qilinganda ishonchli bo‘ladi.

To'rtinchidan, sharhlash fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishning muhim kafolatidir. Qonunning noaniq yoki bir tomonlama talqin qilinishi shaxs huquqlarining buzilishiga sabab bo'lishi mumkin, sharhlashning ilmiy asoslangan usullari esa bunday holatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Beshinchidan, jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy munosabatlarning o'zgarib borishi sharoitida sharhlash qonunchilikni "tirik" tutish, ya'ni uni yangi sharoitlarga moslashtirish vositasi sifatida ham xizmat qiladi, albatta, bu qonun chiqaruvchining asl maqsadidan chetga chiqmagan holda amalga oshirilishi lozim.

4. Sharhlash jarayonida yuzaga keladigan muammolar

Qonunlarni sharhlash jarayoni bir qator muammolar bilan bog'liq. Birinchi muammo — qonun matnining tilida mavjud noaniqliklar va ko'p ma'noliliklardir, bu esa turli sub'ektlar tomonidan normaning har xil talqin qilinishiga olib kelishi mumkin. Ikkinchi muammo — huquqni qo'llovchi amaliyotchining sub'ektiv qarashlari, huquqiy ongi va malaka darajasining sharhlash natijasiga ta'sir ko'rsatishidir.

Uchinchi muammo — me'yoriy hujjatlar o'rtasidagi ziddiyatlar va kolliziylar bo'lib, bunday hollarda qaysi normaga ustuvorlik berish masalasi sharhlash orqali hal etiladi, biroq bu jarayon murakkab huquqiy tahlilni talab qiladi. To'rtinchi muammo sifatida sud amaliyotining bir xilligini ta'minlovchi rasmiy tushuntirishlarning ba'zan yetarli darajada tezkor va aniq berilmasligini, bu esa amaliyotda tafovutlarga sabab bo'lishini keltirish mumkin.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun, birinchi navbatda, qonun ijodkorligi sifatini oshirish, normalarni aniq va bir ma'noli tarzda ifodalash, shuningdek yuqori sud instansiyalari tomonidan berilgan rasmiy sharhlarning amaliyotga tezkor yetkazilishini ta'minlash zarur. Bundan tashqari, huquqni qo'llovchi mutaxassislarining malakasini muntazam oshirib borish, ularda huquqiy tafakkur va sharhlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, qonunlarni sharhlash huquqni qo'llash amaliyotining ajralmas va zaruriy tarkibiy qismi hisoblanadi. U huquq normalarining haqiqiy mazmunini ochish, ularni bir xilda va adolat tamoyillariga muvofiq qo'llash, qonuniylik va huquqiy tartibotni mustahkamlash uchun xizmat qiladi. Sharhlashning turli usullari — grammatik, tizimli, tarixiy, teleologik va mantiqiy usullar — birgalikda qo'llanilganda, normaning eng to'g'ri va to'liq mazmunini aniqlash imkonini beradi.

Zamonaviy sharoitda huquqiy islohotlarning chuqurlashib borishi, jamiyat hayotining tobora murakkablashuvi qonunlarni sharhlash institutining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Shu sababli, ushbu institutni nazariy jihatdan yanada rivojlantirish, amaliyotda uning samarali qo'llanilishini ta'minlovchi mexanizmlarni takomillashtirish davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. Sayfullin S. Huquq nazariyasi. Darslik. — Toshkent: TDYU, 2021.
3. Tadjixanov U. Davlat va huquq nazariyasi. — Toshkent: Adolat, 2019.
4. Xayitov Q. Huquqni qo'llash amaliyoti muammolari. — Toshkent: Yurist-Media, 2020.
5. Alexeyev S.S. Umumiy huquq nazariyasi. — Moskva: Yurist, 2019 (rus tilidan tarjima).
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarorlari to'plami. — Toshkent, 2022.